

ARKIVET EFTER HJÄLPKOMMITTÉN FÖR FINLANDS BARN I SVENSKA RIKSARKIVET

av Rolf Linde

Få andra enskilda arkiv i svenska RA röner lika stort intresse som arkivet efter Hjälpkommittén för Finlands barn. En stadig ström av förfrågningar inkommer brevlades och per telefon från personer som önskar få uppgifter från arkivet och/eller kopior av handlingar i arkivet. När man saknar viktiga uppgifter om något av de ca 70 000 finska krigsbarn, som kom till Sverige åren 1941-45, kan man oftast få tillgång till sådana i Hjälpkommitténs arkiv. Det stora intresset för arkivet är av ganska sent datum. För inte så många år sedan förvarades arkivet i en av Riksarkivets externa depåer, emedan det tilldrog sig så ringa uppmärksamhet, att det inte fanns något behov av att ha det tillgängligt i det dagliga arbetet. Den efterfrågan som uppkommit på senare år sammanhänger i hög grad med de böcker som publicerats om krigsbarnen, t ex Pertti Kavéns 70 000 små öden, och med den verksamhet som sedan 1992 bedrivs av Riksförbundet Finska Krigsbarn (RFK) och dess olika lokalföreningar. Tidigare kände man helt enkelt inte till att arkivet finns eller tänkte inte på att det kanske borde finnas. De flesta frågande är själva f d krigsbarn som har frågor kring den egna bakgrunden eller vistelsen. De säger ofta att det först är under senare tid som de börjat fundera över krigsårens tilldragelser.

När uppgifter om ett visst barn alls förekommer i arkivet är det i första hand fyra typer av handlingar som är värda att nämna:

- a) registerkort i huvudkartoteket (serierna DIIa, DIIb, DIIc, DVc)
- b) färdsedlar (DIVa länskommittéerna, DIVb sjuk- och barnhem, DVa Finland)
- c) hälsokort från läkarundersökningen vid ankomsten (Läkarexp:s arkiv vol 42-70)
- d) översättningar av brev från föräldrar till fosterföräldrar (EXI)

De två förstnämnda slagen av handlingar finns alltid. Hälsokorten finns för det mesta. Föräldrabreven finns mycket sällan men brukar vara desto värdefullare när så är fallet. Utöver de nämnda handlingstyperna inträffar det att vi kopierar någon av följande handlingstyper:

- e) registerkort över adoptioner eller fosterbarnsöverenskommelser (DVIIIa, DVIIIb)
- f) sjukjournaler (Läkarexp:s arkiv vol 72-82)

På **registerkort** i huvudkartoteket har följande uppgifter antecknats:

- *Barnets namn, oftast fullständigt med alla dopnamn
- *Födelsedatum
- *Registreringsnummer (tilldelat av finska Socialministeriets Barnförflyttningsskommitté)
- *Föräldrarnas namn, oftast även uppgift om yrke
- *Adress i Finland
- *Namn och adress gällande fosterföräldrar, i allmänhet endast ett namn och då ofta fosterfaderns, många gånger även någon yrkesbeteckning
- *Ankomstdatum
- *Avresedatum eller uppgift om adoption eller fosterbarnsöverenskommelse
- *Färdsedelnummer avseende färdsedel över resa inom landet (finns inte alltid)
- *Färdsedelnummer avseende färdsedel över återresa till Finland/adoption
- *Registreringsnummer avseende eventuella syskon i Sverige (finns i förekommande fall)

Det finns oftast tre registerkort per barn. Registerkortet innehåller de viktigaste uppgifter som brukar gå att få fram. När det går att spåra övriga handlingar av vikt är det med hjälp av registerkortens uppgifter man kan söka dessa. Exempelvis ligger läkarexpeditionens hälsokort ordnade efter registreringsnummer så att man inte kan finna ett sådant kort utan att känna till numret. Färdsedlar ligger sorterade i löpnummerföljd och dessa nummer finner

man endast på registerkorten.

Färdsedlar över återresan till Finland (DVa) finns alltid, när det finns någonting alls. Oftast består en sådan färdsedel av en lista över hundratals eller tusentals barns respektive namn och destination samt en uppgift om färdmedlet, men inget mer. Men ibland kan de utgöras av handlingar av helt annat slag, så att benämningen ”färdsedel” är missvisande. Det kan t ex vara en handling rörande adoption eller fosterbarnsöverenskommelse. Ingen återresa har då skett, men att handlingarna likväl ligger bland färdsedlarna beror på att dessa fungerade som instrument för avregistrering av barn, som inte längre var aktuella för Hjälpkommittén.

Färdsedlar över resor till länskommittéerna (DIVa) avser kollektiva resor till något av landets olika län mer eller mindre omedelbart efter ankomsten till Sverige, däremot inte resor från en ort till en annan i fråga om barn som bytt vistelseort. I regel består en sådan färdsedel endast av en namnlista. Det kan antas att de alltid finns utom i fråga om barn som kommit till Sverige i privat regi. Dock kan de återfinnas endast under förutsättning att färdsedelnumret har antecknats på något av registerkorten, vilket inte alltid är fallet. Ett undantag är färdsedlar till barn- eller sjukhem (DIVb), vilka ligger i en särskild serie där korten är alfabetiskt ordnade efter ort. Dessa kort är ofta svåra att finna.

Hälsokorten förvaras i Läkarexpeditionens arkiv, som utgör en särskild avdelning av arkivet med egen förteckning. De barn som kom under 1941 skulle medföra fri skintyg från Finland. Det stod emellertid klart redan under hösten 1941, att förhållandena blivit sådana att de finska läkarna fick allt svårare att genomföra noggranna undersökningar. Därför bestämdes att barnen skulle läkarundersökas vid ankomsten till Sverige, och särskilda genomgångsföreläggningar upprättades i Stockholm, Boden och Örebro. Detta visade sig också nödvändigt, enär många sjukdomsfall upptäcktes bland barnen, och dessa barn kunde då omedelbart avskiljas och läggas in på sjukhus. Som exempel kan nämnas att nästan 2% av de undersökta barnen visade sig ha tuberkulos. Vid läkarundersökningen på genomgångsföreläggningen upprättades ett hälsokort för varje barn. De flesta av dessa hälsokort är bevarade, dock långtifrån alla. Utöver uppgifter om själva undersökningsresultaten innehåller dessa kort ibland viktig information som inte går att få fram på annat sätt i arkivet. Ett exempel är när ett f d krigsbarn ville ha reda på orsaken till att hon blivit kvar i Sverige och vi på hälsokortet fann upplysningen att modern led av smittsam TBC. Oftast ger dock hälsokorten ingen viktig information utöver vad som finns på registerkorten.

En serie som vi alltid söker i är den som avser **översättningar av brev från föräldrar till fosterföräldrar** (EXI). Det är mycket sällan vi påträffar sådana brev. Men när man finner dem kan de innehålla mycket viktiga eller i varje fall intressanta upplysningar om familjens levnadsförhållanden i Finland m m. När det finns ett sådant brev, finns det i allmänhet många. Merparten av föräldrabreven i Hjälpkommitténs arkiv ligger sorterade efter adressaternas namn, dvs fosterföräldrarnas, och inte efter bamens. Ett problem är att adressaten oftast är fostermodern, medan det många gånger endast är fosterfaderns namn som står antecknat på registerkorten. Det gör att breven inte alltid kan återfinnas även om de finns, ifall fosterföräldrarnas efternamn är mycket vanligt. En mindre andel av föräldrabreven är sorterade efter de finska föräldrarnas namn. Det bör särskilt observeras att Barnförflyttningskommitténs arkiv i Helsingfors inte innehåller någon sorts motsvarigheter till dessa brev. I fråga om alla former av övrig korrespondens måste vi hänvisa till Barnförflyttningskommitténs arkiv i finska riksarkivet, bland annat därför att ordningen och sökbarheten i Hjälpkommitténs korrespondensserier är högst bristfällig.

Vi har även nämnt att det finns särskilda serier med **registerkort över adoptioner** (DVIIIa) och **registerkort över fosterbarnsöverenskommelser** (DVIIIb). Dessa serier är långt ifrån

kompleta och ofta innehåller korten inga upplysningar som inte finns i huvudkartotekets registerkort. Det är dock värt att hålla i minnet att de existerar, då de ibland kommer till användning.

Vi nämnde även **sjukjournaler** (Läkarexpeditionens arkiv, vol 72-82). Det rör sig då om insända sjukjournaler från följande sjuk- och barnhem: Alingsås, Backe, Balingsta, Bellevue, Björkudden, Edsbjörke, Ekolsnäs, Ekshärad, Gosingsholm, Huddinge, Hässleholm, Jularp, Karungi, Klenshyttan, Lund (Knästorp), Misterhult, Nacka, Norma, Prässebo, Råbäck, Saltsjöbaden, Saxhyttan, Skogstorp, Stureby, Tofta, Täby, Upplands Väsby, Uppsala, Västermo, Ängelsberg samt ett oidentifierat sjukhus. När det är känt att ett visst barn har vårdats på någon av de nämnda inrättningarna eller det finns goda skäl att tro att så är fallet, kan det således vara meningsfullt att efterfråga journalerna. En uppgift om sakförhållandet bör finnas på registerkortet i normala fall. De uppräknade sjuk- och barnhemmen drevs i Hjälpkommitténs egen regi. Många sjuka barn vårdades emellertid på allmänna sjukhus och inrättningar. Hjälpkommitténs arkiv innehåller inte journaler från dessa. De bör i stället i första hand sökas i respektive landstingsarkiv. Journaler från Eugeniahemmet finns dock i Eugeniahemmets arkiv i RA.

Ett förhållande som tycks vara känt i alltför liten utsträckning är att de viktigaste och mest efterfrågade handlingarna i Hjälpkommitténs arkiv har filmats och är tillgängliga på mikrokort som kan lånas/hyras eller köpas från RA:s byrå SVAR (Svensk Arkivinformation). Det gäller de alfabetiskt ordnade registerkortserierna (DIIa, DIIb, DVc) och färdsedlarna över återresor till Finland (DVa). SVAR:s katalog över dessa mikrokort kan nås via RA:s hemsida på Internet. En komplett uppsättning av mikrokorten finns också uppställd i riksarkivets mikrofilmssal, där det råder självbetjäning för besökarna. Det skulle ha varit lätt i samband med filmningsarbetena att filma även hälsokorten, men av integritetsskäl skedde så inte, emedan dessa kort ju kan innehålla personkänsliga uppgifter.

Man kan fråga sig varför det finns så pass många registerkort och i vilka avseenden de skiljer sig från varandra. Beträffande de olika registerkortsseriernas respektive användning vet vi inte i stort sett ingenting. Vi kan emellertid notera att serien DIIc, vilken är sorterad efter registreringsnummer och inte har filmats, består av kort som är karbonkopior av korten i den alfabetiskt ordnade serien DIIa. Serien DVc kallas oegentligt "kartotek över återresor" men utgör i själva verket början av serien DIIa, den del som avser 1941 och januari 1942. I den alfabetiskt ordnade serien DIIb skiljer sig korten från korten i serierna DIIa och DVc på så sätt att uppgifter om föräldrar och syskon saknas. Å andra sidan går dessa kort längre fram i tiden och har ofta noteringar gjorda flera år efter krigets slut. De registreringsnummer, som finns på korten, börjar fr o m 1942 med en bokstavskod. Oftast syftar bokstavskoden på någon ort eller något län i Finland, t ex betyder UH Helsingfors, T Åbo län och TT Åbo. Bokstaven C har emellertid ingen geografisk innebörd utan markerar att barnen inte rest på kollektivt pass. S och kombinationer på S står för sjuka barn. Även A-barnen är en icke-geografisk kategori.

För klarhetens skull bör vi ta upp något om vilka frågor som inte kan besvaras genom sökning i Hjälpkommitténs arkiv. Vi kan således inte söka uppgifter om ett barn ifall den frågande inte kan uppge barnets efternamn. Det händer att medlemmar av fosterfamiljerna frågar utan att minnas efternamnet. I dessa fall kan man möjligen hoppas att sökning skall gå bättre i arkiv efter Hjälpkommitténs lokal- och länsavdelningar ute i landet. Större sådana arkiv har bevarats efter lokalavdelningen i Göteborg (i landsarkivet i Göteborg) och länsavdelningen i Uppsala län (i landsarkivet i Uppsala och i Folkrorelsearkivet för Uppsala län).

Det är inte ovanligt att vi får frågor om olika barns bakgrund i Finland utöver de uppgifter

som ges på registerkortet. Här måste vi hänvisa till arkiv i Finland, i första hand folkbokföringen. Vissa frågande söker närmare uppgifter om fosterföräldrarna. I dessa fall får vi hänvisa till folkbokföringen i Sverige (kyrkoarkiv och mantalslängder). Inte heller svaren på frågor gällande vidare öden för de barn som blivit kvar i Sverige skall sökas i Hjälpkommitténs arkiv.

Medan kriget pågick togs krigsbarnen, så vitt vi vet, inte upp i svenska mantalslängder och församlingsböcker. Detta torde ha berott på att man räknade med att barnen snart skulle återvända till hemlandet. Man skulle kanske vänta sig att finna uppgifter om barnen i arkiven efter de kommunala barnavårdsnämnderna, men i de fall vi låtit undersöka saken har ingenting påträffats.

Vi har nämnt att korrespondensserierna i Barnförflyttningskommitténs arkiv i Helsingfors i allmänhet är mer välordnade än motsvarande serier i Hjälpkommitténs arkiv. Framförallt i fråga om adoptionsärenden kan man många gånger finna viktig korrespondens i Helsingfors.

Det bör också understrykas att eftersom Hjälpkommittén startade 1941 innehåller arkivet inget material om barn som kom under vinterkriget 1939-40 och sedan återvände. Dessa ärenden handlades av en tillfällig statlig myndighet som kallades Centrala Finlandshjälpen. Arkivet efter denna myndighet finns i RA. Tyvärr är arkivet tämligen ofullständigt och de uppgifter man finner om ett visst barn, när man finner något alls, är få. Positivt är dock att man ofta kan finna fotografier på barnen, något som inte finns i Hjälpkommitténs arkiv. (Ett stort antal fotografier finns i och för sig i Hjälpkommitténs arkiv, men dessa saknar påskrifter om vad eller vem de föreställer.)

Socialministeriets Barnförflyttningskommitté, som var Hjälpkommitténs motpart på den finska sidan 1941-45, fanns inte heller under vinterkriget. Centrala Finlandshjälpen samarbetade främst med Finlands Folkhjälp och med Nordiska Hjälpcentralen på den finska sidan.

Uppgifter om barn som under vinterkriget förflyttades till Danmark kan sökas i Mannerheimförbundets arkiv i finska RA. I Danmark finns inga arkiv bevarade och i Sverige var man knappast involverad i dessa ärenden.

Det existerar ingen sammanfattande tryckt historik över Hjälpkommitténs arbete. Vill man söka upplysningar om verksamheten i tryckta skrifter kan vi rekommendera de avsnitt som ingår i Svenska Dagbladets årsböcker åren 1941, 1942, 1944 och 1945 samt Kari Tarkiainens *Finnarnas historia i Sverige* 2 s. 372-382.

Hjälpkommitténs arkiv rymmer en mängd intressant material, som här inte berörts. Vid en förfrågan rörande något visst barn kan vi i allmänhet inte göra sökningar i andra serier än dem vi nämnt av det enkla skälet att ordningen och sökbarheten i övriga serier är så pass bristfällig att man av tidsskäl måste utesluta dem vid mer rutinmässig ärendehantering. För den som önskar närmare upplysningar om arkivets innehåll i dess helhet kan det vara värt att veta att en förteckning till arkivet finns i finska riksarkivets nya forskarsal, hylla 23. Vi skulle gärna välkomna forskare som vill begagna arkivet för att skriva en utförligare historik över Hjälpkommitténs arbete. Efter en sådan insats skulle hela arkivet förmodligen bli mer lättöverskådligt, och det kan tänkas att vi då kunde få möjlighet att ibland ge utförligare svar på de frågor vi får.

ADRESSER OCH PRAKTISKA UPPLYSNINGAR

Förfrågningar adresseras till
Riksarkivet
Byrån för enskilda arkiv
Box 12541
SE-102 29 Stockholm

Riksarkivets telefonnummer +46-8-737 63 50
fax +46-8-737 64 74
e-post riksarkivet@riksarkivet.ra.se
Internet hemsida <http://www.ra.se>

Riksarkivet tar ut en avgift för att tillhandahålla uppgifter ur Hjälpkommitténs arkiv. Den är för närvarande SEK 180 för sökning plus SEK 4 per fotostatkopier.

Egen forskning på plats i RA är kostnadsfri. Individuella besök behöver inte förämnas.

Mikrofilm kan hyras eller köpas från
SVAR
Box 160
SE-880 40 Ramsele

SVAR:s telefonnummer +46-623-725 00
fax +46-623-725 05
e-post svar@svar.ra.se
Hemsida <http://www.svar.ra.se>